

Structurile textuale originale din drama *Hamlet* și cele din traducerea lui D.P. Economu

Elena OLARIU

Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava

elenachicos@gmail.com

Abstract: This paper focuses on the way *Hamlet* was translated in the nineteenth century and how the versions it was translated from affected the final Romanian versions. Taking into account the influence the French language had on the literature and translations of the time, we will analyse the linguistic particularities of the text, the new entries and the archaic words, the synonyms, semantic relationships and some lexical aspects. Due to the social-political life of the time, French became the most frequently used language leaving its traits into the Romanian language.

Keywords: *Economu, Hamlet, translation.*

Scriitorii români îl cunosc pe Shakespeare prin intermediul dramei romantice franceze; romanticii l-au întâmpinat cu entuziasm pe scriitor, opera lui reprezentând o impresionantă demonstrație în favoarea tezelor teoreticienilor curentului [Dușu 1964; Grigorescu 1971; Dumitrescu-Bușulenga 1976; Kott 1969]. Secolul al XIX-lea re poziționează opera shakespeareană în contextul literar, ajungându-se la o adevărată *shakespeareomanie*. Totuși, nu toți teoreticienii și nici toți scriitorii nu fac o lectură în original. Majoritatea o fac prin intermediul traducerilor, al criticii literare, dar toți regăsesc în opera lui bucuriile și patimile lumii, strânse într-o sinteză sufletească exemplară. În ceea ce privește destinul european al lui Shakespeare, s-a remarcat, în lucrările de specialitate, că redescoperirea lui a început încă de la sfârșitul secolului al XVIII-lea, când a început lupta împotriva dramaturgiei regulilor, conflict început în interiorul esteticii luminilor, autorul lui *Hamlet* reprezentând argumentul hotărâtor al libertății în artă [Dumitrescu-Bușulenga 1976: 241 și urm].

Un rol determinant l-a avut Shakespeare pentru mișcarea literară Romantism, deoarece el este nu doar învățătorul, ci și modelul idolatrizat. Reprezentanții ei, V. Hugo, Al. Dumas, Vigny, Musset, Gautier, îl cataloghează ca o adevărată forță a naturii, *concurență a bogăției vieții, amestec de bine și rău, urât și frumos, sublim și grotesc*. Sosirea unei trupe engleze la Paris, cu mari actori (Kean, Miss Smithson), care au jucat piesele lui Shakespeare a constituit un eveniment în viața artistică și a declanșat deschiderea bătăliei dintre clasici și romantici, când s-a rostit,

potrivit lui Stendhal, că *Shakespeare est un dieu et Racine un polisson* [Stendhal 1928: 50-51]. Victor Hugo, teoreticianul romantismului european, în lupta lui de afirmare a libertății în artă și pentru fundamentarea teoriei și practicii romantice, s-a bazat pe Shakespeare, în a cărui *operă absolută, suverană, imperioasă, ...fără copie* [apud Tacciu 1965: 410], a descoperit toate marile antiteze ale umanității. Ca semn de mulțumire, îi închină în 1864 o carte omagială, *William Shakespeare*, iar ca urmare a traducerii integrale a operei scriitorului englez de către fiul său, François Victor Hugo, el o prefățează cu text entuziast, oferind argumentele preluării acesteia ca model romantic. În acord cu acest cult declarat al lui Shakespeare, pe întreg continentul european, este și abordarea literaturii române spre magnificul model, luând parte, astfel, la revoluția produsă în mentalitatea și sensibilitatea Europei.

Scriitorul englez începuse a fi cunoscut în cultura română spre sfârșitul secolului al XVIII-lea, prin traduceri franceze și germane [Rădulescu 1938: 252-271; Grigorescu 1971: 38 și urm]. Trupe de teatru germane dau spectacole, la începutul secolului al XIX-lea, în Transilvania, la Sibiu, Brașov cu piesele *Hamlet*, *Henric IV*; trupe italiene joacă în Moldova și Țara Românească, *Othello*, *Romeo și Julieta*, *Regele Lear*, *Hamlet*.

În perioada pașoptistă, se traducea mult din opera lui, mai ales ca urmare a îndemnului făcut de I. Heliade Rădulescu. Teatrul lui Shakespeare figurează la loc de frunte în proiectele Bibliotecii Universale, realizată după un model francez.

Fragmentul care formează obiectul prezentului capitol din lucrare (*Hamlet, principele Danemarcei, dramă în cinci acte și optu părți de la Shakespeare*, tradusă de D.P. Economu, București, Imprimeria lui Ferdinand Om, 1855) reprezintă una dintre primele traduceri în limba română a acestei opere shakespeariene. Această traducere a fost precedată de o traducere făcută de către Ioan Barac (*Amlet, Prințul de la Dania. O tragedie în 5 perdele după Shakespeare*), needitată, care se poate găsi în manuscris la Biblioteca Academiei Române (mss. rom. 209), lucrare analizată în capitolul anterior. P. Grimm, care a studiat traducerile românești vechi după Shakespeare, subliniază despre această piesă că „a mai avut alte două ediții, în 1857 și în 1859, ceea ce dovedește că a fost mult citită; e importantă întrucât a fost folosită multă vreme pentru reprezentațiile date de compania dramatică din București, unde s-a jucat pentru prima dată în 1884 și chiar mai târziu, în 1886” [Grimm 1924: 327]

Această traducere este realizată, potrivit principalele trăsături semantice și lexicale ale limbii folosite, după o traducere franceză¹, ea având, majoritar, particularitățile normei limbii române literare din prima jumătatea a secolului al XIX-lea. Nu se găsește în bibliotecă varianta franceză care a stat la baza acestei traduceri. I. Horia Rădulescu, care a comparat cele două traduceri (română și franceză), remarcă că titlul traducerii românești reproduce titlul francez, în ciuda faptului că traducătorul nu recunoaște că a tradus din franceză, cum făcuseră unii dintre predecesorii săi. El

¹ La baza acestei traduceri ar sta un intermediar francez în versuri (traducerea românească a lui P.D. Economu este în proză) realizat de Alexandre Dumas și Paul Meurice – *Hamlet, Prince de Danemark (Shakespeare's Hamlet, prince of Danemark)*, drame en cinq actes et huit tableaux, en vers, Paris, Imprimerie Dondey-Dupré, 1847 [Rădulescu 1938: 252-271].

consideră că traducătorul a încercat să disimuleze textul folosit, apelând la unele modificări în distribuția personajelor, anulându-le pe unele dintre acestea, schimbându-le ordinea sau atribuindu-le anumite calificative. El reclamă chiar unele interpolări ale traducătorului român în textul francez, care ar susține aceeași idee [Rădulescu 1938: 267-270]. Problema intermediarului care a stat la baza traducerii românești este controversată deoarece există păreri împărțite. I. Botez, de pildă, susține ideea că traducerea lui *Hamlet* a fost făcută după Letourneur și Benjamin Laroche [Botez 1923: 277-294], ipoteză pe care P. Grimm a respinge, fără argumente.

În analiza traducerii făcute de P. D. Economu, ne vom opri asupra particularităților lingvistice ale textului, asupra aspectelor lexicali și a relațiilor semantice, cu referire la neologisme, arhaisme și relațiile de sinonimie.

Datorită faptului că în ultima jumătate a secolului al XIX-lea, viața social-politică și culturală a spațiului autohton a suferit o puternică influență occidentală, limba franceză a devenit principala limbă străină cunoscută, aflată în trendul epocii, dar având un rol determinant, alături de latina savantă și cea italiană, la reromanizarea limbii române.²

D. P. Economu nu folosește versiunea originală a textului shakespearian, ci unul intermediar din franceză, și anume traducerea în versuri a lui Alexandru Dumas și Paul Maurice [1846], dată tiparului în 1847 și recunoscută de critica vremii și nu numai „cea mai bună versiune scenică a lui *Hamlet*, în franceză”. [Checkley 1955: 30] Această versiune Dumas-Maurice este un text care nu urmărește cu fidelitate textul original și este destinată montării scenice, cu însușiri stilistice și scenice ce conferă posibilitatea punerii în scenă a unui text fluid, inteligibil, cu virtuți dramatice. [Bailey 1964: 74] Revenind la aspectul lexical al traducerii realizate de Economu, mai precis la aspectul neologic, trebuie amintit faptul că multe dintre cuvintele de origine franceză au fost adaptate conform normelor limbii literare. [Nevaci 2003: 72-77]

Structura versiunii lui Economu o respectă cu fidelitatea pe cea a textului francez – 5 acte și 8 părți, neavând nicio deviere sau vreo amplificare dramatică, prezentând o valoare literară modestă [Checkley 1955: 37-38].

Folosirea abuzivă de neologisme, în opinia lui Vladimir Streinu, și „forma lor arbitrară îi anulează orice valoare literară” [Streinu 1964: 18], în vreme ce Petre Grimm remarcă superioritatea traducerii lui Ion Barac, în interiorul căreia se găsesc enunțuri care dau vibrație lecturii și surprin prin sens: „A fi sau a nu fi, aceea este dară întrebarea. Mai nobil este sufletul celui ce rabdă săgeata sorții? Sau al celui ce se pune împotriva tuturor taberilor ticăloase și așa săvârșește?” [Barac: 271]

Spre deosebire de alte traduceri realizate anterior, traducerea lui E. C. Economu se remarcă prin abundența folosirii neologismelor, majoritatea de origine franceză, câteva de proveniență italiană. Unele dintre ele nu își justifică necesitatea,

² Fixarea termenilor de origine franceză a suferit un proces îndelungat. La început termenii erau preluați ai domă din franceză și folosiți în forme care nu s-au impus, forme ridiculizate de M. Kogălniceanu, V. Alecsandri, I.L. Caragiale (a abima „a ruina” < fr. abîmer, concherant „cuceritor” < fr. conquerant, a dispoza „a dispune” < fr. disposer) [Munteanu & Țâra 1983: 146-147].

deoarece în limba română existau echivalente din fondul mai vechi, ca de exemplu: *descendând-coborând* (5), *damă-doamnă, femeie* (4); *alegru - vioi* (5), *secundul (groțar) - cel de-al doilea* (4); *(lege) immutabilă - neschimbătoare* (6) *investit - îmbrăcat, înveșmântat* (5), *genitore - înaintaș, părinte* (8), *crepusculă - apus* (6), *companion - tovarăș, însoțitor, giubial - de bucurie, de veselie* (8), *angel - înger* (16), *ardinte - fierbinte, arzător* (9), *amor - iubire, dragoste* (9), *crepusculă - apus* (6).³ O parte dintre aceste au circulat o vreme în epocă, iar ulterior au ieșit din uz sau au fost folosite cu sens peiorativ. O serie de neologisme, dintre care unele s-au impus ulterior în limbă, majoritatea fiind abandonate, sunt consemnate în dicționarele vremii.⁴

Observarea traducerii care face obiectul prezentei teze, surprinde o serie de substantive neologice (de origine franceză), cu sufixul în *-iune* (franceză *-ion*), frecvente în româna secolului al XIX-lea, o parte impuse ulterior ca atare în româna literară, conservate în actualitatea lingvistică: *comuniune* (26), *promisiune* (8), *aflicțiune* (8). Majoritatea cuvintelor, păstrate cu oarecare modificări ortografice și ortoepice, s-a renunțat la finalul în *-iune* în favoarea celui în *-ie*: *satisfacțiune* (20), *pozițiune* (8, 29), *espresiune* (31), *adjurațiune* (22), *imaginațiune* (11), *revelațiune* (24), *ilusiune* (12), *conversațiune* (14, 23), *meditațiune* (22), *impresiune* (27), în limba actuală se folosesc formele *satisfacție, poziție, expresie, adjurație, imaginație, revelație, iluzie, conversație, meditație, rezoluție, impresie*⁵, cu precizarea că *atențiune* (24) circulă astăzi în ambele forme – *atenție* și *atențiune*. În cazul unor asemenea substantive, limba română a păstrat terminația în *-iune*, alături de aceasta apărând și terminația în *-ie*, între cele două realizându-se o diferențiere semantică: *rațiune* (10, 23) se utilizează astăzi cu sensul din text („facultatea omului de a cunoaște, de a gândi logic, de a înțelege sensul și legătura fenomenelor; judecată, minte”), alături de care circulă și *rație* („cantitate de hrană pe care trebuie să o consume un om sau un animal într-un timp determinat și care conține toate substanțele necesare funcțiilor vitale ale organismului”).

Neologismele se adaptează cu unele fluctuații, care apar uneori pe aceeași filă, ca de pildă, în cazul substantivului comun *amiciție*: *eu nu cer de cât amicețea voastră* (15); *fii sigur de amiciția noastră* (15), *vă atac onoarea și amicițea* (29); *suvenirul* (astăzi neutru), în text este feminin: *suvenirea aceluia* ((6); *am jurământul și amiciea voastră* (31); *crepusculul* (neutru), în text – *crepuscula: până când crepuscula cade din ceruri* (7); neologismul *consoartă* prezintă, la singular, desinența *-e*: *am luat de consoarte... pe aceea care... ne a fost soră* (6). Lipsa unui exercițiu al utilizării acestor neologisme, justifică acest proces de adaptare.

Forma neologismelor, insuficient adaptate din punct de vedere fonetic și grafic, s-a definitivat mai târziu, prin eforturile conjugate ale intelectualilor și ale

³ După cum se observă, datorită „caracterului ei ospitalier”, limba română a manifestat permanent o deosebită capacitate de asimilare a împrumuturilor. Lucru pentru care, româna s-a confruntat de-a lungul timpului cu diferite influențe (mode) lingvistice (grecești, franțuzești, italienești), fără a-și pierde însă identitatea [Avram 1997].

⁴ Menționăm dicționarele elaborate de I.D. Negulici (București, 1848), T. Stamate (Iași, 1851 – ediția I, 1856 – ediția a II-a, neschimbată), E. Protopopescu și V. Popescu (București, 1960 – ediția I, 1962- ediția a II-a, îmbogățită, 1870 – ediția a III-a) etc. Pentru detalii, vezi Seche [1966: 85-98].

⁵ Menționăm totuși că formele în *-iune* s-au păstrat până târziu, unele dintre ele întâlnindu-se până la începutul secolului XX.

instituțiilor abilitate în fixarea și promovarea normei literare: *să vă proteje* (5), *personajele* (4), *curtisani* (4), *îmmemorezu* (6), *a vă exprima* (5), *immutabilă* (7), *o durere extremă* (8), *a succumbat* (8), *îpocrisia* (7) etc.

Unele au avut o existență vremelnică, nedepășind epoca: *amor - iubire, dragoste* (9), *se passă - se petrece* (4), *alegru - vioi* (6), *angel - înger* (16), *companion - tovarăș, însoțitor* (6), *ardinte - fierbinte, arzător* (9), *descendând – coborând* (5), *giubial - de bucurie, de veselie* (8), *genitore - înaintaș, părinte* (8), *popolu – popor* (4), *resbel - luptă* (6), *popolu - popor* (4).

Chiar și pentru traducătorii care nu abuzează de neologisme, Evitarea sistematică a slavonismelor pare a fi o regulă a epocii.⁶ Fără a da verdicte cu privire la calitatea propriu-zisă a traducerii, credem că traducătorul manifestă o bună intuiție lingvistică în alegerea unor neologisme. În contextul unei perioade atât de frământată din punct de vedere lingvistic, marcată de numeroase încercări de îmbogățire a limbii prin cele mai variate procedee și multe polemici pe această temă, autorul traducerii reușește să aleagă, în majoritatea cazurilor, termenul adecvat și consacrat, mai târziu, de norma literară. Textul cercetat deține un număr impresionant de neologisme (aproximativ 400 doar în primul act), cele mai multe păstrate ulterior.

Anumite cuvinte s-au conservat și au fost consfințite de normă: *accident* (14), *a anunța* (10), *a se abate* (20), *absolut* (18), *acord* (9), *a admira* (8), *a afecta* (30), *asasin* (27, 28), *a asista* (10), *a avansa* (6, 19), *aspect* (23), *cadavru* (9), *a atesta* (11), *atrocitate* (26), *cauză* (10, 31), *bilet* (18), *bizăr* (30), *calcul* (11), *a comanda* (14), *compătimire* (26), *comuniune* (26), *conduită* (30), *a conserva* (10, 24), *consoartă* (6), *a constrânge* (22), *a consulta* (11), *a consuma* (24, 28), *conștiință* (19, 27), *contra* (8), *a recomanda* (31), *a conține* (9), *a convinge* (7), *credul* (19), *destin* (15, 23), *a consimți* (26), *curiozitate* (p. 12), *a declara* (29), *delir* (30), *demn* (10, 26), *a demonstra* (31), *adorat* (19), *a denota* (7), *a descrie* (12), *disimulat* (31), *dîvin* (22, 25), *doliu* (6), *echivoc* (21), *eroare* (24), *distinge* (6, 7, 19), *etern* (25, 27), *eternitate* (22), *eveniment* (29, 31), *a evita* (13), *fals* (9), *fantomă* (12, 22), *figură* (22), *filial* (8), *a conduce* (10), *fatalitate* (6), *aliment* (11), *fragilitate* (9), *funeralii* (10), *mister* (13, 25, 30), *funerar* (11), *funest* (13, 22), *gest* (22, 24), *sacru* (15), *grav* (15, 21), *a guverna* (9), *idee* (8), *imagine* (12, 14), *demon* (25), *imperios* (24), *imperiu* (22), *caritate* (22), *incest* (25, 26), *armonie* (9), *infam* (9, 25, 26), *vulgar* (27), *injurie* (30), *a acorda* (15, 31), *insensibil* (22), *interes* (29), *a articula* (12), *intim* (10, 29), *memorie* (8, 28), *ministru* (6), *mizerabil* (9, 27), *speranță* (17), *mizerie* (9), *modestie* (15), *frivol* (27), *monotonie* (16, 28), *mortal* (26), *nervos* (27), *a nota* (28), *suprem* (27, 28, 31), *a observa* (20), *a comite* (24, 29), *odios* (26), *onoare* (16, 20, 29, 30), *ordin* (20, 27, 28, 31), *sentință* (24), *oribil* (11, 13, 23), *parfum* (28), *sincer* (19), *pasiune* (19), *penibil* (9, 22), *a prefera* (11, 26), *talent* (25), *a poseda* (7), *a procura* (27), *profund* (31), *a profera* (12), *a semnifica* (22, 30), *promisiune* (8), *a propaga* (25), *a reclama* (6), *pur* (26), *rațiune* (10, 12, 23), *a reflecta* (14, 23), *registru* (28), *secret* (12, 25), *a repeta* (18), *a respecta* (27), *a revela* (25), *sacrificiu* (19), *sentiment* (8), *sferă* (29),

⁶ P. Grimm în analiza asupra traducerilor din literatura engleză arată că traducătorul lui Iuliu Cesare (căpitanul S. Stoica, 1844), „se silește de multe ori să găsească expresiuni românești și nu se grăbește a întrebuița neologisme care nu erau încă introduse în limbă”, dar „pare însă totuși a voi să se ferească de slavonisme, ca și Eliade.“ [Grimm 1924: 325].

paloare (7), *sinistru* (14), *sonor* (13), *splendid* (22), *subiect* (13), *sublim* (17), *tendință* (15), *teroare* (12, 23), *uman* (15), *valoare* (27) etc.

În traducerea lui Economu exprimarea este prolixă, domină incoerența, stilul greoi, abundent în neologisme care diminuează sensul frazei și implicit inteligibilitatea receptării ideilor de către lector: „A exista sau nu a exista, iaca cestiunea. Ce trebuie dar să admirăm? Resignațiunea care primește cercând fortuna ultrațioasă, sau sforța ce se luptă pe o mare înfuriată și cere pace de la tempeste?” [Economu 1855: 57] Potrivit lui Aurel Curtui, „el traduce chiar «ad litteram», dar sensul este redat într-o limbă greoaie, întrucât tălmăcitorul nu se străduiește să găsească echivalențe românești.” [Curtui 1977: 51] În scopul afirmației criticului este relevant următorul pasaj: „Legiuni celeste, pământ ce tremură sub pașii mei cei înfocați! Infern deschis totdeauna pentru asasini! Tăcere, inima mea, tăcere. Iar voi, brațe nervoase, fiți sigure și procurați-mi cel mai forte ajutor! și a zis adu-ți aminte O! da, umbră santă, pe cât trecutul va putea dura într-asta inimă ardintă-mi voi aduce aminte și voi executa ordinele tale supreme! Iar voi, revisări miserabile, survenire vulgare, proiecte de fanfaron, conchiste fără nici o valoare ale unui studiu frivol, impresiuni vane ale unei junețe nebune, ștergeți-vă din memoria mea.” [Economu 1855: 27-28]

În cazul unor neologisme folosite de traducător s-a produs o specializare semantică: *a investi*, de fapt, cu forma recomandată astăzi *a investi* - *a da cuiva în mod oficial un drept, o autoritate, o demnitate, o atribuție*; (în evul mediu) *a da cuiva investitură*; *a investi* - *a plasa, a aloca, a cheltui un fond, un capital, diverse mijloace materiale într-o întreprindere*; *a face o investiție*). Unele se utilizează doar în anumite contexte: *n'a succumbat* (8), *suicidu* (9), *a descende* (6), astăzi în forma *a descinde*; *parolă* (20) etc.

Se întâlnesc câteva franțuzisme și italianisme, preluate ca atare; unele păstrează particularități grafice ale limbii din care au fost preluate: *se pasă* - *se petrece* (4), *companion* - *însoțitor* (6, 29), *spuvantabil* - *însăimântător* (12), *veritate* - *adevăr* (18), *inorant* - *ignorant* (19), *a defia* - *a sfida* (21), *încuetudine* - *neliniște, îngrijorare* (22), *jaluză* - *geloasă* (22), *bellă* - *frumoasă* (16), *angel* - *înger* (16), *nuvele* - *noutăți, vești* (16), *turment* (17, 26) și *turmentă* - *necaz, supărare* (24), *tempeastă* - *furtună* (18), *conchistă* - *cucerire* (27), *consign* - *consemn* (28), *devuat* - *devotat* (30) etc.

În ceea ce privește scrierea unor neologisme, se observă apariția dublei consoane, urmare a influenței din limba italiană, ca de pildă: *afficțiune* (8), *immobil* (12), *poate atesta* (11), *să possede* (7), *immuabilă* (7), *promitemu* (30), *offițier* (4), *permitte* (20).

Deși reprezintă o contribuție meritorie la răspândirea operei lui Shakespeare în România, nu putem trece peste faptul că munca lui Economu reprezintă „o palidă transpunere în românește a încărcăturii estetice și emoționale a dramei” [Curtui 1977: 51] *Hamlet*. La nivelul lexicului folosit, se remarcă și folosirea arhaismelor (mult mai puțin numeroase): *a via* - *a trăi* (26), *neodihnă* - *neliniște* (14), *căutătură* - *privire* (6), care uneori coexistă cu neologismele *umbră sântă* (27), *sântă veritate* (19), *sântă unire* (31).

Un alt aspect lexical al traducerii făcute de Economu, care trebuie supus analizei este cel al sinonimelor, care apar alternativ cu sinonimul său mai vechi: *spuvantabil* - *descoperiră acest secret spuvantabil* (13), alături de care apare, puțin mai

jos, sinonimul său din fondul mai vechi înspăimântător: *ce secrete înspăimântătoare* (13); *celest* (27) și *cerese*, în contexte identice: *ce nuvele prin legiunile cerești?* (16), *legiuni celeste* (27), *alegru* (6) și *vessel* (17): *fii mai alegru* (6), *sunt prea vessel* (17); alteori sunt folosite alternativ neologisme: *bișar* (30) și *straniu* (29): *conduita mea o să vi se pară destul de bișară* (30), *cât vă e de straniu și echivoc limbajul* (29); *mister* (13, 25, 30) și *secret* (12, 25): *de cunoști vrun misteru oribil* (13), *ce secrete înspăimântătoare* (12) etc.

Aida Todî în studiul *O traducere românească din secolul al XIX-lea: Hamlet, principele Danemarcei* (1855) remarcă coordonarea unor termeni sinonimici, sau extrem de apropiați ca sens, procedeu care corespunde manierismului sintactic al textelor medievale: „Coordonarea a doi sau, mai rar, a trei termeni sinonimi reprezintă una dintre particularitățile sintactice pregnante ale cronicilor românești din secolul al XVIII-lea⁷. Astfel de construcții, în care sinonimele sunt utilizate în perechi, au fost numite de Al. Niculescu *structuri sinonime binare* sau *binoame sinonimice*, iar stilul rezultat din reluări sinonimice bimbembre ar reprezenta un stil binominal, termen preluat de la J. Marouzeau, care descoperea acest procedeu în texte din latina târzie [Marouzeau 1946: 247-251, 277-282].

Alăturarea sinonimelor în perechi constituie o trăsătură stilistică întâlnită și în vorbirea populară, cu rol expresiv, nu numai în limba română, ci și în celelalte limbi, mai ales în limbile romanice [Malkiel 1959: 113-160]. Grupările fixe din limba română – *vin și nevătămat; în carne și oase; vai și amar, mare și tare* sau cele din franceză *sain et sauf, bel et bien* sunt construite după același model. Astfel de structuri au fost înregistrate și în texte nonliterare din latina târzie, cu precădere în stilul juridic-administrativ, de către R. Politzer [1961: 484-487], care precizează că „frazologia juridică a latinei (și poate a multor alte limbi) folosește perechi sau serii de sinonime sau expresii apropiate de sinonime” și dă ca exemple: *iniuria aut molestia facere, lesionem et damnum, firma et stabilis, cupio et iubeo, donamus et conferimus, consors aut socius; habere, tenere et possidere; teneas, possedeas; gubernare et regere; rectori et gubernatori, totum et ad integrum...habeat; teneat et possideat; possidere et dominari, confirmare et signare, per iustitiam et lege, nihil... agere aut causare* etc., extrase din documente legislative din secolele al VII-lea și al VIII-lea. [Politzer 1961: 485] Notând că jargonul juridic utilizează asemenea binominale și în engleză (*peacefully and quietly, have and hold said premises*) [Politzer 1961: 486] și că stilul binominal juridic al limbilor europene nu s-a dezvoltat independent, ci este probabil o moștenire a fenomenului latinesc (dar că natura legislativă a acestor documente nu explică în întregime procedeu stilistic), R. Politzer formulează concluzia că „repetiția

⁷ Procedeu a atras atenția specialiștilor, care l-au semnalat în opera lui Dimitrie Cantemir [Brâncuș 1973: 83-88; Toma, 1974: 288-298; Niculescu, 1980: 99-104], amplificări și nuanțări ale conceptelor prin juxtapuneri sinonimice de tipul „dragostea pe toate învinge și biruiește”, „semne de mirare și de minunare unul către altul arată.” [Niculescu 1980: 99] sau „nu era, nici să afla dihanie carea... de virtutea și puterea învățaturii aceștia cu mare frică, cu neîncetat tremur și cu nespuse groază să nu se clătească”, „cu nepotolită și nestinsă de foc pară.” [Brâncuș 1973: 85], excerptate din scrierile acestui cărturar, au fost înregistrate și în alte texte românești din secolele al XVII-lea și al XVIII-lea – Grigore Ureche, Miron Costin [Niculescu 1980: 103-104]. Referindu-se la secolele al XVII-lea și al XVIII-lea, Gr. Brâncuș arată că *fenomenul repetiției prin sinonim, foarte frecvent în limba cărților epocii și mai târziu, se justifică stilistic prin nevoia unei clarificări maxime a semnificării enunțului* [Brâncuș 1973: 85]. În legătură cu frecvența și clasificarea acestor tipuri de sinonime în literatura cronicărescă a secolului al XVIII-lea, vezi și Aida Todî [2001: 224-231], apud <https://www.diacronia.ro/ro/indexing/details/V2591/pdf>.

sinonimică este caracteristică în general latinei târzii și perioadei timpurii a limbilor romanice” (în engleză Romance) [1961: 486].

„Acest procedeu retoric tradițional nu afectează numai limbile romanice propriuzise (Latin-Romance), ci și pe cele germanice, influențate de latină (Germanic-Romance).” [Politzer, 1961: 486]

Textele medievale literare înregistrează astfel de structuri sinonimice - *Cântecul lui Roland* [Pellegrini 1953: 155-167], care atrag atenția și altor specialiști ce le analizează la nivelul textului literar și neliterar. [Elwert 1954: 157-171; Marroni 1954: 57-70; Roselli 1954: 239-250; Pizzorusso 1957: 51-73]

Acest procedeu este destul de des întâlnit în traducerea pe care o analizăm în acest capitol, constant frecventat și în textul original: *deliru și rătăcirea nebunilor* (30), *perderea unui frate scump și iubit* (5); *aer trist și posomorât* (7); *nu mai poate străvede și distinge* (7); *acordul sau armonia* (9); *denotu tristețea, mâhnirea ce simtu* (7); *îmi place și admiru* (8); *dorințele și poștele lui cele infame* (27); *perderea unui obiect scump, precios* (8); *rușine și desonoare* (9); *apari încă așa de tristu și sufferindu* (7); *sufflet bun și nobil* (11); *corpul tău rece și insensibil* (23); *sufferințele și turmentele părintelui tău* (27), *aer trist și posomorât* (7).

Structuri asemănătoare, cu coordonarea unor termeni aproximativ sinonimi se întâlnesc chiar în ediția originală a piesei *The Tragedy of Hamlet, Prince of Denmark* din volumul *William Shakespeare, The Complete Works, The Oxford Shakespeare, Compact Edition*, Clarendon Press, Oxford, 1988:

Hamlet: How strange or odd soe'er I bear myself I, 5, 171;

Hamlet: So I do still, by these pickers and stealers III, 2, 323 Guildenstern: Most holy and religious fear it is III, 3, 8;

Rosencrantz: Are mortised and adjoined, which when it falls III, 3, 20; Hamlet: O, this is hire and salary, not revenge III, 3, 79.

King Claudius: Tis sweet and commendable in your nature I, 1, 36; King Claudius: An understanding simple and unschooled I, 1, 97; King Claudius: This gentle and unforced accord of Hamlet I, 1, 124; Horatio: By their oppressed and fear-surprised eyes I, 2, 203;

Ophelia: And I, of ladies most deject and wretched III, 1, 158;

Spre deosebire de textul lui Shakespeare, în cel românesc, se poate constata că, în unele construcții, perechea sinonimică conține cuvinte din fondul vechi: *scump și iubit* (5); mai frecvent, neologismul este însoțit de sinonimul său mai vechi: *străvede și distinge* (7), *acordul sau armonia* (9), *scump, precios* (8), *rușine și desonoare* (9), *rece și insensibil* (23), *sufferințele și turmentele* (27), *bun și nobil* (11), *deliru și rătăcirea* (30); *dorințele și poștele* (27), *îmi place și admiru* (8).

Nivelul morfologic și sintactic al textului creează o atmosferă literară elevată, interjecțiile, propozițiile exclamative și repetițiile din textul românesc accentuează consternarea, înfiorarea sau mâhnirea profundă a personajului în zburcimea și zbuciumul său lăuntric.

Deci, într-o analiză lingvistică atentă a traducerii efectuate de D. P. Economu, desprindem dominantă limbii române specifice celei de-a doua perioade a sec. al XIX-lea, în care se împletesc elementele vechi, populare și cele noi,

neologice, rezultat al unui efort susținut de îmbogățire a vocabularului – caracterizate prin instabilitate grafică și fonetică –, care abundă uneori supărător și dau impresia de superficialitate textului.

BIBLIOGRAFIE

- Avram 1997: Mioara Avram, *Anglicismele în limba română actuală*, București, Editura Academiei, 1997.
- Bailey 1964: P. Bailey, *Hamlet in France from Voltaire to Laforgue*, Birmingham, 1964.
- Barac: I. Barac, *Amler, Prințul de la Dania, Tragedie în cinci perdele. După Sakespeare*, Biblioteca Academiei Române (mss. rom. 209).
- Botez 1923: I. Botez, „Shakespeare în românește”, în „Viața românească”, 1923, an XV, mai, nr. 5.
- Brâncuș 1973: Gr. Brâncuș, „Observații asupra structurii frazei”, în *Istoria ieroglifică*, în AUB (LLR), XXII (1973), nr. 2, pp. 83-88.
- Checkley 1955: C. S. Checkley, *Rumanian Interpretation of Hamlet*, Degree of Master of Arts, Birmingham, 1955, publicată și în formă abreviată în *The Slavonic and East European Review*, 1969.
- Curtui 1977: A. Curtui, *Hamlet în România*, București, Editura Minerva, 1977.
- Dumas & Meurice, 1847: Alexandre Dumas et Paul Meurice, *Hamlet, Prince de Danemark, drame en cinq actes et huit tableaux en vers*, Paris, Imprimerie Dondey-Dupré, 1847.
- Dumitrescu-Bușulenga 1976: Zoe Dumitrescu-Bușulenga, *Shakespeare în viziunea lui Eminescu, în Eminescu. Cultură și creație*, București, Editura Eminescu, 1976.
- Duțu 1964: Al. Duțu, *Shakespeare în România*, București, Editura Meridiane, 1964.
- Economu 1855: D. P. Economu, *Hamlet Principele Danimarciei în cinci acte și opt părți de la Shakespeare*, București, 1855.
- Elwert 1954: Th. Elwert, „La dittologia sinonimica nella poesia romanza delle origini et nella scuola poetica siciliana”, în *Bolletino del Centro di studi filologici linguistici siciliani*, 2/1954, pp. 157-171.
- Grigorescu 1971: Dan Grigorescu, *Shakespeare în cultura română*, București, Editura Minerva, 1971.
- Grimm 1924: I. Grimm, „Traduceri și imitațiuni românești după literatura engleză”, în „Dacoromania”, an III, 1924, p. 325.
- Kott 1969: J. Kott, *Shakespeare, contemporanul nostru*, București, Editura Univers, 1969.
- Malkiel 1959: Y. Malkiel, „Studies in Irreversible Binomials”, în *Lingua. International Review of General Linguistics / Revue internationale de linguistique générale*, Amsterdam, VIII/1959, nr. 2, pp. 113-160, apud <https://www.diacronia.ro/ro/indexing/details/V2591/pdf>.
- Marouzeau 1946: J. Marouzeau, *Traité de stylistique latine*, Paris, 1946, pp. 247-251, 277-282, apud <https://www.diacronia.ro/ro/indexing/details/V2591/pdf>.
- Marroni 1954: Giovanni Marroni, „Annominazioni ed iterazioni sinonimiche in Juan Manuel”, în *Studi mediolatini e volgari*, 2/1954, pp. 57-70.
- Munteanu & Țâra 1983: Ștefan Munteanu & Vasile Țâra, *Istoria limbii române literare*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1983, pp. 146-147.
- Nevaci 2003: Manuela Nevaci, „Identitatea prin limbă și „modele” lingvistice”, în *Limba și literatura română în spațiul etnocultural dacoromânesc și în diaspora*, Iași, Academia Română și Institutul de Filologie Română „A. Philippide”, 2003, pp. 72-77.
- Niculescu 1980: Al. Niculescu, „Structuri sinonimice binare în stilul lui Dimitrie Cantemir”, în *Între filologie și poetică*, București, 1980, pp. 99-104.
- Pellegrini 1953: Silvio Pellegrini, „Iterazioni sinonimiche nella canzone di Rolando”, în *Studi mediolatini e volgari*, 1/1953, pp. 155-167.
- Pizzorusso 1957: Valeria P. Pizzorusso, „L'iterazione sinonimica in testi prosaistici mediolatini”, în *Studi mediolatini e volgari*, 1957, pp. 51-73, <https://www.diacronia.ro/ro/indexing/details/V2591/pdf>.

- Politzer 1961: Robert L. Politzer, "Synonymic Repetition in Late Latin and Romance", în *Language. Journal of the linguistic Society of America*, edited by Bernard Bloch, Baltimore, XXX, 37, nr. 4, 1961, pp. 484-487, apud <https://www.diacronia.ro/ro/indexing/details/V2591/pdf>.
- Rădulescu 1938: Ion Horia Rădulescu, "Les intermédiaires français de W.Shakespeare en Roumanie", în "Revue de littérature comparée", 1938, pp. 252-271.
- Roselli 1954: Ferdinando Roselli, "Iterazioni sinonimiche in Tirso de Molina", în *Studi mediolatini e volgari*, 2/1954, pp. 239-250.
- Seche 1966: Mircea Seche, *Schiță de istorie a lexicografiei române*, I, București, Editura Științifică, 1966, pp. 85-98.
- Stendhal 1928: Stendhal, *Racine et Shakespeare*, Paris, Le Divan, 1928, pp. 50-51.
- Streinu 1964: V. Streinu, *Prefață la Tragedia lui Hamlet, prinț de Danemarca*, București, 1964.
- Tacciu 1965: El. Tacciu, *Mitologie romantică*, București, Editura Cartea Românească, 1965, p. 410.
- Todi 2001: Aida Todi, „Structuri sinonimice binare și ternare”, în *Elemente de sintaxă românească veche*, București-Pitești, Paralela 45, 2001, pp. 224-231, apud <https://www.diacronia.ro/ro/indexing/details/V2591/pdf>.
- Toma 1974: Stela Toma, "Über den Wortschatz in Cantemirs Roman *Istoria ieroglifică*", în „Dacoromania”, Freiburg / München, nr. 2/1974, pp. 288-298.